

ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ
У ЗВ'ЯЗКУ З ДІЙОВИМ КАЯТТЯМ

Держава, маючи величезний арсенал прийомів і засобів для розв'язання кримінальних конфліктів, частіше обмежується лише притягненням до кримінальної відповідальності, не використовуючи інші шляхи щодо їх врегулювання. Мова йде передусім про інститут дійового каяття, який, на жаль, ще рідко використовують у правозастосовчій практиці.

Причиною цього насамперед є недостатня правова визначеність даного інституту, яка, з одного боку, виражається у «побоюванні» правоохоронних органів щодо його застосування, а з іншого «побоюванні» осіб, які хоч і визнають свою провину і виконали б всі умови, передбачені законом, але за відсутності правових гарантій з боку держави щодо їх звільнення, не наважуються на їх виконання, з недовірою становлять до запровадженої норми у Кримінальному кодексі, яка передбачає звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.

Тому ця проблема потребує глибокого дослідження і більш детального вивчення.

Важливим критерієм допустимості інституту дійового каяття є сукупність передбачених у нормі умов, при виконанні яких винна особа звільняється від кримінальної відповідальності. Чітко визначені умови, закріплені у ст.45 КК, слугують, з одного боку, орієнтиром для органів, які застосовують дану норму стосовно особи, а з іншого, – являють собою правові гарантії щодо закриття кримінальної справи і звільнення цієї особи, яка виконує всі ці умови, від кримінальної відповідальності.

Які ж умови надають підстави для закриття кримінальної справи і звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст.45 КК? Необхідно зазначити, що їх можна класифікувати. На нашу думку, ці умови влучно класифікував О.О. Житний на:

1) умови, що відносяться до вчиненого діяння (вони окреслюють межі застосування ст.45 КК): вчинення злочину вперше, невелика тяжкість вчиненого злочину;

2) умови, що відносяться до післязлочинної поведінки особи (в структурно-генетичному аспекті вони є основними, оскільки визначають зміст дійового каяття): щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди [1, с.195].

Таким чином, для того, щоб задіяв інститут дійового каяття, законодавець вказує на обов'язковість наявності умов першої групи та обов'язковість виконання особою умов другої групи. (Думку на обов'язковість виконання всіх цих умов наштовхує саме закріплення їх законодавцем у статті. В протинному ж випадку навіщо їх було всі визначати?)

Якщо провести порівняльний аналіз норми матеріального і норм процесуального права, які передбачають закриття кримінальної справи і звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, то

виникають питання їх співвідношення. А саме щодо обов'язковості або альтернативності застосування даного інституту до особи, яка виконала всі зазначені умови і стосовно якої є всі підстави для її звільнення.

Так, формулювання ст.45 КК визначає, що особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину широко покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду. З цього можна зробити висновок про обов'язковість звільнення особи від кримінальної відповідальності, тому що в цій статті зазначається, що особа звільняється, а не може бути звільнена. Таким чином, на нашу думку, законодавець визначає у матеріальній нормі неможливість, не альтернативу, а обов'язковість звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Якщо ж проаналізувати норму процесуального права, а саме ст.7-1 КПК, яка передбачає закриття кримінальних справ за nereабілітуючими обставинами, однією з яких є і за дійовим каяттям, то можна зробити висновок, що частина перша статті вказує на альтернативність вирішення питання щодо закриття кримінальної справи. Адже визначається, що провадження в кримінальній справі може бути закрито судом, а не підлягає закриттю. Ця розбіжність йде тільки на шкоду дійовості інституту.

Застосування норми, яка передбачає закриття кримінальної справи і звільнення від кримінальної відповідальності, не повинно залежати від бажання чи небажання державного органу. Воно повинно бути обов'язковим у всіх випадках, коли вбачається дійове каяття і є всі необхідні підстави для реалізації даної норми. Відсутність же в цих нормах однозначної гарантії на звільнення особи, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, в обмін на виконання нею всіх перелічених у законі умов, різко знижить головне їх призначення, суть яких полягає у схиленні осіб, котрі вперше оступилися, до визначення своєї провини та позитивної післязлочинної поведінки [2, с. 13].

Не на користь дійовості інституту дійового каяття є й те, що серед працівників немає єдності думки щодо обов'язку чи права врахування судом обставин, що пом'якшують відповідальність.

Одразу ж зазначимо, що ми не підтримуємо погляди авторів, які вважають, що врахування пом'якшуючих відповідальність обставин у кримінальних справах є правом, а не обов'язком суду [3, с.27-28]. І повністю підтримуємо думку авторів, які вважають, що суд зобов'язаний враховувати пом'якшуючі обставини [4, с.47; 5, с.65].

Все вище викладене у більшості своїй стосується саме діяльності суду, як єдиного органу, якому законом надано право закривати кримінальні справи і звільняти від кримінальної відповідальності у зв'язку дійовим каяттям. Тому суд в обов'язковому порядку має вирішувати питання, які не тільки пом'якшують покарання, на що вказує ст.324 КПК, а й звільняти від кримінальної відповідальності.

Як відомо, рішення суду про закриття кримінальної справи і звільнення від кримінальної відповідальності базується на матеріалах справи, які

надходять до нього від органів досудового слідства. Тому на ці органи покладається обов'язок повного, всебічного і об'єктивного дослідження відповідно зі ст.22 КПК всіх обставин справи, у тому числі й виявлення і фіксація у матеріалах справи дійового каяття.

Вивчення кримінальних справ і правозастосовчої практики свідчать про те, що слідчі недостатньо повно досліджують усі обставини, що впливають на прийняття судом рішення про закриття кримінальної справи у зв'язку з дійовим каяттям.

Насамперед це виражається в тому, що з недостатньою повнотою з'ясовуються обставини, які характеризують подію злочину, обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинуваченого. В деяких випадках не перевіряються всі можливі версії, які витікають з обставин справи, рідко фіксуються обставини, що пом'якшують відповідальність. Здебільшого досудове слідство носить обвинувальний характер. Не завжди повно досліджуються обставини, дані про які фактично формулюють висновок слідчих і судових органів про необхідність застосування щодо особи норми, яка звільняє її від кримінальної відповідальності. Недостатньо повно досліджуються дані, які свідчать про особистість винного, які характеризують його поведінку до злочину, в момент і після його вчинення. Практично не встановлюється, як глибоко винний усвідомив суспільну небезпечність скоєного і наскільки широко розкаюється. Між тим саме глибина та всебічність вивчення особи винного забезпечують обґрунтований та єдиний правильний висновок про можливість і необхідність застосування до особи заходів, не пов'язаних з кримінальною відповідальністю.

Зменшення кількості таких недоліків вбачається у зобов'язанні правозастосовувача щодо збирання і закріплення доказів дійового каяття винної особи, за наявності відповідних на те підстав і умов. З даною метою, на нашу думку, необхідно ст.64 КПК, яка передбачає обставини, що підлягають доказуванню в кримінальній справі, поряд з доказуванням обставин, які пом'якшують відповідальність, доповнити обставинами, які звільнюють особу від кримінальної відповідальності.

Також спірним є закріплення законодавцем у ч.1 ст.7–2 КПК, яка передбачає порядок звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, право прокурора, а також слідчого за згодою прокурора, за наявності підстав, зазначених у ст.45 КК, своєю мотивованою постановою направити кримінальну справу до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності. Виникає доцільне питання, чому визначено, що саме вправі (за наявності всіх підстав зазначених у ст.45 КК), а не направляють своєю мотивованою постановою кримінальну справу до суду?

За таких обставин можна припустити, що за наявності підстав, зазначених у ст.45 КК, прокурор, а також слідчий за його згодою, можуть направити справу до суду, при цьому керуючись положенням ст.7–2 КПК, а можуть і не направляти її, оскільки ця стаття не зобов'язує до цього.

Такий підхід навряд чи можна визнати правильним, якщо враховувати, що переконання правозастосовувача буває не завжди справедливим, а та-

кож на практиці трапляються непоодинокі випадки зловживання особами своїм службовим становищем.

Тому враховуючи вище сказане, доцільно було б частину першу ст.7-2 КПК викласти таким чином: «Прокурор, а також слідчий за згодою прокурора за наявності підстав, зазначених у ст.45 Кримінального кодексу України, направляють своєю мотивованою постановою кримінальну справу до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності». Таке визначення частини першої статті 45 КК буде слугувати ще однією законодавчою гарантією особам, які вперше скоїли злочин невеликої тяжкості, щиро розкаялися, активно сприяли розкриттю злочину. Обов'язкове закриття кримінальних справ за наявністю підстав, передбачених ст.45 КК, буде сприяти ефективності кримінального судочинства, заощадженню матеріально-часового ресурсу насамперед органів досудового слідства, та повному відшкодуванню завданих потерпілій стороні збитків або усуненню заподіяної шкоди.

Слід наголосити, що широке використання інституту дійового каяття не тільки реально захищає інтереси особи, яка скоїла злочин і щиро розкалася в ньому, а й відповідає інтересам держави. Тому розширення комплексу правових гарантій застосування цього інституту потребує законодавчого закріплення.

У випадку ж відсутності реальних правових гарантій для осіб на звільнення від відповідальності навряд чи можна прогнозувати реальну життєздатність та ефективність цього інституту.

Список літератури: 1.Житний О.О. Умови звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям // Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2002. Вип.18. 2. Аликперов Х. Новый УК: проблемы освобождения от уголовной ответственности // Законность. 1999. №4. 3. Курс советского уголовного права. Часть общая. Л., 1970. Т.2; Кригер Г.А. Наказание и его применение. М., 1962. 4. Горелик И.И. Наказание и его назначение., Минск, 1978. 5.Чечель Г.И. Смягчающие ответственность обстоятельства и их значение в индивидуализации наказания. Саратов, 1978.

Надійшла до редколегії 13.06.03